

مدل پژوهشی

موسسه مطالعات راهبردی اندیشه سازان نور

موسسه مطالعات راهبردی
اندیشه سازان نور
Andisheh Sazan-e Noor
Institute for strategic Studies

بخش اول: تعریف مفاهیم

الف) پژوهش

پژوهش یا تحقیق، یک روند کوشمندانانه، هوشیارانه و سامانمند برای یافتن، بازگویی و بازنگری پدیده‌ها، رخدادها، رفتارها و انگاشته‌ها است. پژوهش همچنین برای استفاده از پدیده‌های موجود جهت دست یافتن به راهکارهای عملی به کار می‌رود. بنابراین منظور از پژوهش، استفاده از روش‌ها و ابزارهای مختلف جهت پاسخگویی به یک مسئله اساسی است. پژوهش روندی است که طی آن به طرق مختلف از معلومات موجود جهت کشف مجهولات استفاده می‌شود.

ب) مسئله و مسئله‌یابی

پژوهش فرایند حل مسئله¹ است. به همین دلیل مسئله‌یابی نه تنها نخستین گام در مسیر پژوهش به شمار می‌آید، بلکه یک مهارت اساسی نیز محسوب می‌شود. بر این اساس نخستین گام در طراحی یک پژوهش، یافتن یک مسئله خوب برای پردازش و تحلیل است. این سوال‌ها که «چه زمانی مسئله بوجود می‌آید؟» یا «چگونه می‌توان به طرح یک مسئله در پژوهش رسید؟» یا «چه عناصری در طرح یک مسئله موثر هستند؟» از اهمیتی بنیادین در پژوهش برخوردار می‌باشند. هر مسئله می‌تواند در پی پاسخ به سه سوال «چه می‌خواهیم؟»، «چرا می‌خواهیم؟» و «چگونه می‌خواهیم؟» طرح شود. در واقع پاسخ به این سوال‌ها که «به دنبال چه هستیم؟»

1. در اغلب اوقات، مسئله با سوال همسان فرض می‌شود و چنین عنوان می‌گردد که باید در پژوهش به دنبال پاسخی برای پرسش‌ها بود. این در حالیست که میان مسئله و سوال، تفاوت‌های اساسی و بنیادین وجود دارد. معمولاً سوال بر اثر جهل یا عدم آگاهی به وجود می‌آید و پاسخ آن از طریق آموزش یا پرسش از دیگران قابل احصا است؛ اما مسئله بر اثر دانستن کلیه اطلاعات موجود در یک زمینه ایجاد می‌شود و برای یافتن پاسخ آن به پژوهش نیاز است. بر این اساس سوال ممکن است برای هر فرد عامی بوجود آید اما مسئله صرفاً برای افراد متخصص یا درگیر در مباحث بوجود می‌آید.

از سوی دیگر ممکن است مسئله با عنوان، تیترو یا موضوع اشتباه گرفته شود؛ در حالی که تمام این موارد یا یکدیگر متفاوت هستند. پژوهشی که موضوع‌محور باشد، کاربرد ژورنالیستی و توصیفی دارد اما پژوهشی که مسئله‌محور باشد، از چارچوب قوی برخوردار می‌شود، جذابیت پیدا می‌کند و کاربردی می‌شود.

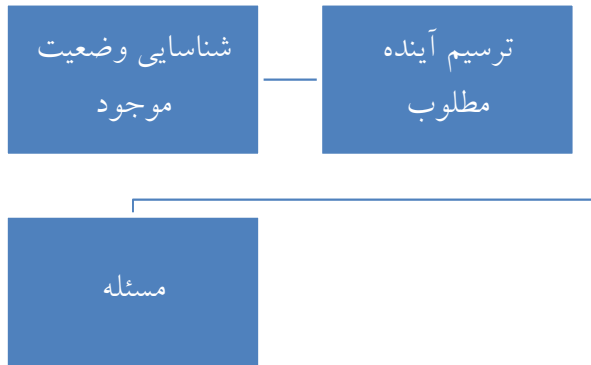
«چرا به دنبال آن هستیم؟» و «چگونه به دنبال آن هستیم؟»، می‌تواند طراحی یک مسئله را مبتنی بر نیازها و اهداف موجود، معطوف کند. بر این اساس کاربرد مسئله در آن است که گره‌ای را باز یا مشکلی را حل کند. قاعدتا در مسیر «مسئله‌یابی» نباید به سمت «مسئله‌سازی» حرکت کرد. در مسئله‌سازی، مسئله بر اساس راه حلی که در ذهن پژوهشگر وجود دارد، مطرح می‌شود. به همین دلیل هیچگاه نتایج حاصل از چنین پژوهشی نمی‌تواند بدیع باشد. در واقع نتایج این پژوهش کاملا بدیهی و مبتنی بر داشته‌های ذهنی پژوهشگر است که از آغاز با پیش‌داوری و حتی تعصب به سراغ آنها رفته است. بنابراین در فرایند طراحی یک مسئله باید آنچه را که نمی‌دانیم، مورد توجه قرار دهیم. همچنین ضروری است که از هر نوع پیش‌داوری درباره نتایج پژوهش خودداری صورت گیرد. در عین حال مسئله باید پرسش‌برانگیز، شک‌برانگیز و تردید آمیز باشد. پاسخ به مسئله نباید سهل و ساده باشد. هر چه پاسخ دهی به مسئله دشوارتر باشد، ارزش پژوهش درباره آن نیز بیشتر می‌شود.

با توجه به مباحث فوق، پاسخ به این سوال که «چه هنگامی یک مسئله به وجود می‌آید؟»، نیازمند طی کردن یک فرایند دو مرحله‌ای است. در مرحله نخست، ضرورت دارد که وضعیت فعلی به درستی مورد شناسایی قرار گیرد و در مرحله دوم، وضع مطلوب و چشم انداز یا هدف کلان روشن شود. بر این اساس گذار از مرحله اول (شناسایی وضعیت موجود) به مرحله دوم (ترسیم آینده مطلوب)، مسئله مهمی است که به پژوهش نیاز دارد. در واقع عدم آگاهی درباره اینکه چطور می‌توان از وضع فعلی به وضع مطلوب دست یافت، مسئله‌ای است که برای انجام یک پژوهش راهبردی اهمیت دارد.²

2. مثال 1: در فضای یک اداره، ممکن است این سوال برای رئیس پیش آید که «آیا کارمند او امروز به سر کار آمده است یا خیر؟» قاعدتا رئیس اداره با پرس و جو می‌تواند پاسخ این سوال را بیابد که کارمند او امروز و حتی روزهای دیگر به موقع به محل کار آمده است یا خیر. اما این نکته که «چرا کارمند او دیر آمده و چگونه می‌توان از تاخیرهای مکرر او جلوگیری کرد؟»، یک مسئله به شمار می‌آید. در مسئله، رئیس اداره از ساعت شروع کار، میزان تاخیر کارمند، سطح حساسیت شغل او، دور یا نزدیک بودن محل زندگی او و سایر اطلاعات لازم، آگاهی دارد اما درباره اینکه «چرا این کارمند هر روز دیر به سر کار می‌آید و چگونه می‌توان از تاخیرهای مکرر او جلوگیری کرد؟»، با چالش مواجه است. در واقع این «چرایی» و «چگونگی» به عنوان یک «مسئله» برای رئیس اداره مطرح است.

مثال 2: ممکن است این سوالها برای هر فرد عادی پیش آید که «سوریه چه مدت درگیر بحران بوده است؟» یا «بشار اسد چند سال در مقام ریاست جمهوری این کشور بوده است؟» پاسخ به این پرسش‌های سطحی، از طریق یک جستجوی ساده یا سوال از دیگران قابل حصول است و نیاز به پژوهش ندارند اما فرد متخصص که در پی طرح و حل مسئله است، بر تمام این بدیهیات تسلط دارد و از اطلاعات کافی درباره کشور سوریه برخوردار

فرایند طراحی مسئله

اگر مسئله به این شکل تعریف شود، بسیاری از مسائل بدیهی و روزمره از دستور کار پژوهش خارج می‌شوند و طراحی پژوهش صرفاً به منظور «واکاوی مسئله» صورت می‌گیرد.

ج) مسئله راهبردی

مسئله راهبردی، مسئله‌ای است که دارای یک یا چند ویژگی از موارد زیر باشد:

1. مرتبط با شاخصه‌های امنیت ملی نظیر مشروعیت سیاسی، همزیستی مسالمت‌آمیز اقلیت‌های قومی، دینی، مذهبی و سیاسی، قابلیت‌ها و توانمندی‌های اقتصادی، منابع طبیعی حیاتی و استحکامات بازدارنده نظامی و دفاعی یک کشور باشد.
2. مرتبط با یک تهدید خارجی باشد که بتواند در گذر زمان به آسیب‌پذیری داخلی منجر شود.
3. مرتبط با وجهه بین‌الملل کشورها باشد و منزلت آنها را در نظام بین‌الملل خدشه دار نماید.
4. مرتبط با مسئله‌ای بحرانی و دارای عمق و تداوم زمانی باشد.
5. مرتبط با تأمین یا خدشه دار شدن منافع ملی یک کشور باشد.
6. مرتبط با مباحث هویتی، سیاسی، امنیتی و اقتصادی کشورها باشد و بتواند به عنوان عاملی تأثیرگذار به مثابه منبع واگرایی یا همگرایی عمل نماید.

است. به همین دلیل فرد متخصص هیچ‌گاه در پی سوالات بدیهی یا سطحی نیست، بلکه به یک مسئله جدی‌تر می‌اندیشد. به عنوان مثال، برای فرد متخصص این مسئله مهم است که در حال حاضر تمامیت ارضی سوریه دچار خدشه شده است. همچنین پژوهشگر اطلاع دارد که وضع مطلوب، حفظ تمامیت ارضی سوریه است. در نتیجه، مسئله اساسی برای یک پژوهشگر مسائل سوریه، حفظ تمامیت ارضی این کشور است. از این رو سوالی که او در پژوهش خود مطرح می‌کند، معطوف به این مسئله است که «چگونه سوریه می‌تواند تمامیت ارضی خود را حفظ کند؟» قاعدتاً چنین سوالی هیچ‌گاه برای یک فرد عامی پیش نمی‌آید و یا حتی اگر پیش آید، با طراحی یک پژوهش به دنبال یافتن پاسخی برای آن نخواهد بود.

7. مرتبط با ارزش‌های حیاتی یک کشور و مسائلی همچون تمامیت ارضی، رژیم سیاسی، شیوه‌ها و الگوهای حکمرانی، انسجام ملی و یکپارچگی سرزمینی باشد.

د) پژوهش راهبردی

پژوهشی است که در راستای بررسی و تحلیل چیستی و چرایی یک مسئله مرتبط با جنبش‌ها، جریان‌ها و نهضت‌های اسلامی، مسائل سیاسی جهان اسلام و موضوعات منطقه‌های و بین‌المللی و همسو با انقلاب اسلامی صورت گیرد. این نوع پژوهش دارای تفاوت‌هایی با سایر پژوهش‌ها می‌باشد:

1. پژوهش‌هایی که در روزنامه‌ها و نشریات منتشر می‌شوند، عموماً دارای عمق محدودی هستند و صرفاً به تحلیل یک رویداد به شکلی سطحی می‌پردازند.

2. پژوهش‌هایی که در فصلنامه‌های علمی و کتاب‌ها منتشر می‌شوند، عموماً دارای عمق زیادی هستند، اما صرفاً به توصیف و تحلیل پدیده‌ها یا ارتباط دو متغیر با یکدیگر می‌پردازند.

3. پژوهش‌هایی که به سفارش نهادهای تأثیرگذار در سیاست خارجی نظیر وزارت امور خارجه نوشته می‌شوند، اگرچه دارای عمق هستند، اما عموماً به مسئله مرتبط با دولت‌ها مرتبط می‌شوند.

در این بین پژوهش، پژوهشی است که دارای دو ویژگی اساسی باشد:

1. جهت حل مسئله مشخص و خاص طراحی گردد و دارای جنبه کاربردی عملی باشد.
2. در برگیرنده مسائل باشد و مستقیماً حل مشکلات میدان تحقیق را در دستور کار قرار دهد.
بر این اساس یک مسئله هنگامی اساسی و راهبردی تلقی می‌شود که در بردارنده ویژگی‌های زیر باشد:

1. با یکی از عواملی که برای مؤسسه اهمیت راهبردی دارد، ارتباط وثیق و غیرقابل چشم پوشی داشته باشد. مانند رابطه مسئله با رسالت، چشم انداز، اهداف راهبردی و سیاست‌های راهبردی و اساسی مؤسسه.

2. با توجه به حیطه فعالیت مؤسسه، یک پرسش اساسی را مطرح سازد که مدیران و تصمیم‌گیران ناگزیر باید پاسخ روشن، منطقی و قانع‌کننده‌ای برای آن داشته باشند.

3. پیامدهای مثبت یا منفی مشخص، مهم و تعیین‌کننده‌ای را برای مخاطبان در پی داشته باشد.

و) سناریوپردازی

سناریو عبارت از درک درست این مسئله است که چگونه امکان دارد جهان دچار تغییر و

تحول شود؛ چگونه هنگامی که تغییرات در حال روی دادن هستند، می‌توان آن‌ها را تشخیص داد و هنگامی که تغییرات رخ دادند، چه باید کرد. در واقع سناریوها، پاسخ‌های احتمالی هستند که پس از تجزیه و تحلیل دقیق اطلاعات، به پرسش اصلی بحث داده می‌شوند. معمولاً در میان سناریوها، احتمال وقوع یکی از آنها بیشتر است. بنابراین باید سناریوها به ترتیب احتمال وقوع، اولویت‌بندی شوند.

روش سناریونویسی به عنوان یکی از روش‌های مطرح در آینده‌پژوهی، فرآیندی نظام‌یافته است که به کشف و بررسی عدم قطعیت در نگاه به آینده بلندمدت می‌پردازد. این روش دربردارنده مجموعه‌ای از توصیف‌های جایگزین از آینده است که به علل گوناگون و بنا بر تفاوت‌های موجود در حوزه‌های دانشی و فناوری و نیز انتظارات متفاوت صاحبان منافع و کاربران با یکدیگر، تفاوت‌های بنیادین دارند.

از سناریوها به شیوه‌های مختلفی استفاده می‌شود. سازمان‌ها ممکن است به ارزیابی راهبرد کنونی در مقابل سناریوها و ارزیابی استحکام راهبرد جاری بپردازند. اگر راهبردی در میان چندین آینده بدیل به شکلی کارآمد ظاهر شود، می‌توان آن را مستحکم پنداشت و اگر دچار نقص باشد می‌توان آن را تغییر داد. بنابراین هدف از نگارش سناریوهای مختلف، ارائه پیش‌بینی قطعی و جامع از آینده نیست، بلکه هدف آن است که درک صحیحی از نیروهای راهبر و تأثیرگذار آینده حاصل شود، زیرا توانایی برنامه‌ریزی در عرصه‌های اجرایی و واکنش به تغییر، از راه درک و شناسایی این نیروها افزایش می‌یابد. بر این اساس سناریو نویسی دارای مزایای قابل توجهی در حوزه پژوهش به خصوص مطالعات سیاسی و بین‌المللی است که از جمله آنها می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

1. سناریو نویسی کمک می‌کند که پژوهشگر از گذشته رها شود و به آینده‌های محتمل توجه بیشتری کند.

2. سناریو نویسی به شکل‌گیری تفکر استراتژیک نزد پژوهشگر کمک می‌کند. محقق برای نگارش یک سناریوی متقن ناگزیر است که تمام جوانب، ابعاد و زوایای یک مسئله را مورد بررسی قرار دهد. این امر که به معنای جزئی‌نگری در عین جامع‌نگری است، اجازه نمی‌دهد نقطه مبهمی در یک وضعیت خاص باقی بماند.

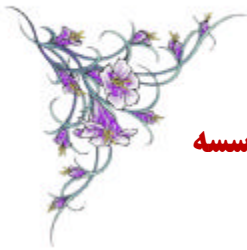
3. سناریو نویسی کمک می‌کند که یک نگرش همه‌جانبه و جامع به مسئله پژوهش از زوایای مختلف صورت گیرد و تا حد ممکن از وقوع غافلگیری در شرایط مختلف محتمل، ممانعت به عمل آید. در واقع هر سناریو می‌تواند متناسب با شرایطی خاص طراحی و راه‌کارهای

اقدام در آن شرایط نیز ارائه شود. این امر کمک می‌کند که فرد یا نهاد تصمیم‌گیرنده بتوانند در شرایط مختلف، به اتخاذ تصمیماتی بپردازند که از قبل، مشخص و مدون شده‌اند.

4. سناریونویسی کمک می‌کند که جلسات کارشناسی معطوف به آینده پژوهی شوند. در واقع ضروری است در جلسات با توجه به داده‌های هر سناریو، پیامدها، راهبردها و راه‌کارها بحث شوند.

با توجه به مباحث فوق، به منظور نگارش سناریو، رعایت موارد زیر الزامی است:

1. سناریو نویسی با داستان گویی و خیال پردازی متفاوت است. یک سناریوی متقن باید بر پایه اطلاعات، مستندات و استدلال‌های عقلی و علمی قانع کننده پردازش شود.
2. درک صحیح آینده در روش سناریونویسی مستلزم وجود حداقل دو سناریو و حداکثر چهار سناریو است. ممکن است در مورد یک مسئله بتوان ده‌ها سناریو مطرح کرد اما وجود بیش از چهار سناریو، کاری غیرکاربردی و بیهوده است. از این رو محقق باید به سناریوهایی که ضرورت و احتمال وقوع بیشتری دارند بپردازد و هر سناریویی را وارد پژوهش خود نکند.
3. هر سناریو باید به طور بالقوه قابل اجرا باشد؛ به این معنا که باید به طور منطقی بر اساس وضعیت گذشته و حال، در ارتباط با یک پدیده یا رویداد نوشته شود. در چنین شرایطی ضروری است که نقش و میزان تاثیرگذاری هر یک از متغیرها و بازیگران با توجه به پیشینه عملکرد و احتمالاتی که درباره آینده اقدامات آنها وجود دارد، مورد توجه جدی قرار گیرند.
4. یک سناریو نباید با تناقض‌های درونی و ذاتی مواجه باشد. افزون بر این، رویدادها در سناریو باید بر اساس رابطه علت و معلولی به یکدیگر مرتبط شوند؛ بدون آن که بتوان به آنها خدشه‌ای وارد کرد.
5. افراد یا نهادی که نتایج حاصل از اجرای سناریو بر وضعیت آنان تأثیر مستقیم دارد، باید در روند طراحی سناریو مشارکت داشته باشند. زیرا اجرای یک سناریو بیش از هر چیز نیازمند تعهد سازمان به اجرای آن است. بنابراین استفاده از ظرفیت‌های قرارگاه‌های مرتبط با موضوع از اهمیت بسیار زیادی برخوردار است.

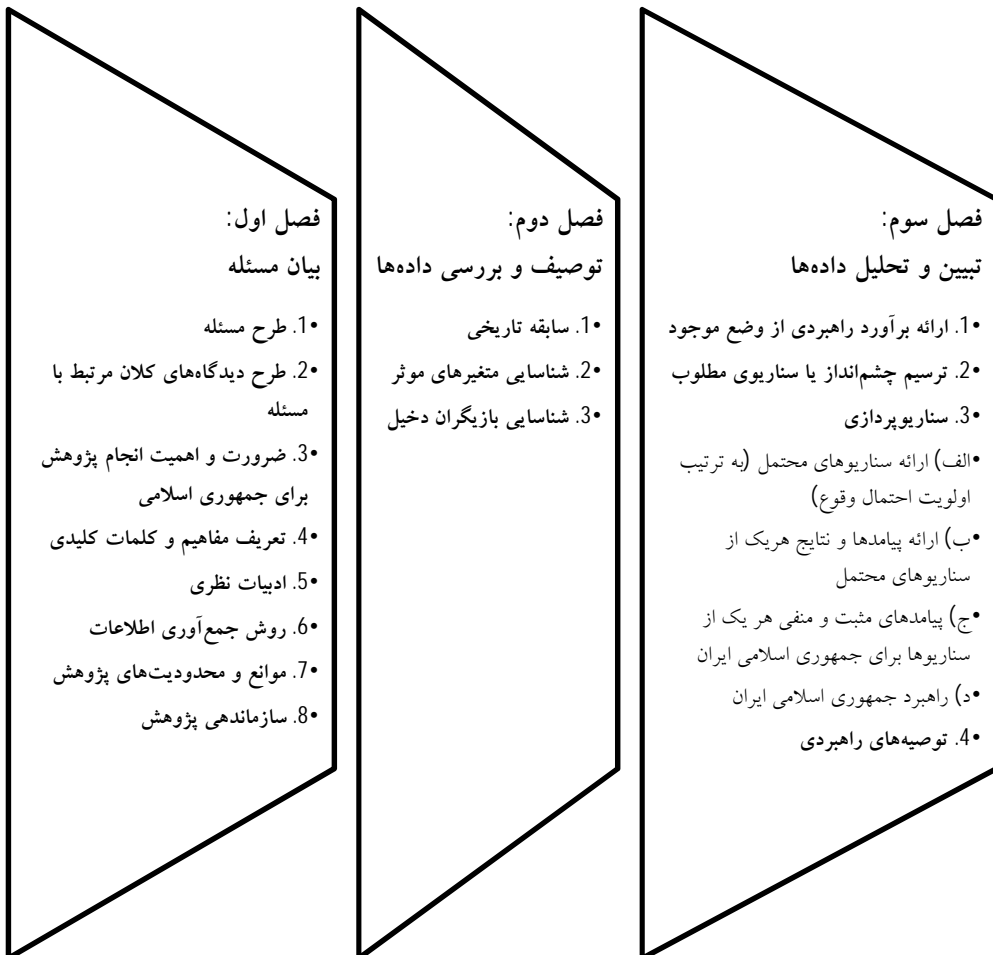
بخش دوم: ساختار پژوهش راهبردی مؤسسه

الف) ساختار پژوهش

پژوهش راهبردی مؤسسه از سه فصل اصلی تشکیل شده است که هر یک از این فصل‌ها دارای ساختار مختص به خود هستند.

چارچوب کلی فصل‌های پژوهش راهبردی

فصل اول: بیان مسئله

نخستین فصل پژوهش راهبردی، بیان مسئله است که شامل موارد زیر می‌شود:

1. طرح مسئله

طرح مسئله یا مقدمه یکی از مهمترین بخش‌های پژوهش و محل ورود به مسئله اصلی است. معمولاً در مقدمه به بیان کلی بحث پرداخته می‌شود و ارتباط متغیرهای موضوع، مورد بررسی قرار می‌گیرد. یک مقدمه خوب باید بتواند عنوان و مسئله پژوهش را به خوبی شرح دهد و مشخص کند که تحقیق صورت گرفته، روی چه محورهایی تمرکز دارد. بر این اساس همواره سیر ارایه مطلب در مقدمه از عام به خاص است؛ به عبارت دیگر نویسنده، مطلب را از جنبه‌های کلی شروع می‌کند و رفته رفته به قسمت‌های اختصاصی‌تر می‌پردازد تا در نهایت لزوم انجام مطالعه را برای تکمیل آنچه تاکنون انجام شده، روشن کند. در نتیجه در مقدمه‌نویسی، نخست باید به طرح موضوع و بحث در آن پرداخت و سپس آن را تخصصی‌تر کرد و از حالت عمومی به حالت تخصصی سوق داد.

بی‌شک آغاز مناسب و قوی برای هر نوشتار می‌تواند بیانگر کیفیت کل پژوهش باشد و خواننده را به ادامه مطالعه آن مجاب کند. این در حالیست که ارائه اطلاعات کلی و بعضاً بی‌ارتباط با موضوع یا هرگونه طفره رفتن در مقدمه باعث خستگی و بی‌میلی خواننده می‌شود. زیرا مخاطب تمایل دارد هر چه سریع‌تر به اصل مطلب برسد. به همین دلیل باید از پرداختن به حواشی و مواردی که جالب و ضروری نیست، در مقدمه پرهیز شود. همچنین جزییاتی که قرار است در بدنه اصلی مقاله مورد بحث قرار گیرند، نباید در مقدمه ذکر شوند.

بر این اساس لازم است بیان مسئله به صراحت صورت گیرد و چیستی و ماهیت مسئله از سوی پژوهشگر طرح شود. پس از آن باید سؤال اساسی را که برآمده از مسئله است و مستقیماً به حل مسئله پژوهش مرتبط می‌شود، طرح کرد. در طرح سؤال اصلی باید با نگاهی آینده‌پژوهانه، چگونگی گذار از وضع فعلی به وضع مطلوب با توجه به ارتباط و تأثیر متغیرها و بازیگران موجود، مورد توجه قرار گیرد. در تبیین پرسش اصلی باید نیاز به مسئله کاملاً روشن و توجیه شود. علاوه بر سوال اصلی که شاکله مسئله را بیان می‌کند، می‌توان بر حسب شرایط به طراحی سؤالات فرعی نیز پرداخت.

در نهایت باید توجه داشت که اگر چه مقدمه اولین بخش از هر پژوهش را شکل می‌دهد، اما لزوماً در اولین قدم نوشته نمی‌شود. در واقع پژوهشگر می‌تواند مقدمه را پس از تکمیل

پژوهش خود به رشته تحریر دریاورد یا دست کم در پایان کار، یکبار دیگر آن را مورد بازبینی قرار دهد.

2. طرح دیدگاه‌های کلان مرتبط با مسئله

در این بخش، دیدگاه‌های کلی و کلان مرتبط با موضوع بیان می‌شوند. قطعاً درباره هر مسئله، چند دیدگاه کلی وجود دارد و محقق با اشراف به آنها وارد پژوهش می‌شود. ذکر این دیدگاه‌های کلان باعث می‌شود که خواننده از اشراف پژوهشگر بر موضوع آگاه شود. این بخش به نوعی بررسی متون و دیدگاه‌های موجود درباره مسئله اصلی پژوهش است. با این حال لزومی ندارد که همچون پژوهش‌های دانشگاهی، به صورت مطول به بررسی متون پرداخته شود، بلکه ذکر دیدگاه‌های کلان موجود در مورد مسئله اصلی کفایت می‌کند.

3. ضرورت و اهمیت انجام پژوهش برای مؤسسه (یک الی دو پاراگراف)

هر پژوهشی از جنبه‌های مختلف می‌تواند مرتبط با اهداف و آرمانهای انقلاب اسلامی به طور اخص و منافع ملی جمهوری اسلامی ایران به طور اعم باشد. بر این اساس باید دلایل قانع‌کننده‌ای جهت ضرورت و اهمیت انجام پژوهش بیان شود. در این خصوص لازم است به دو سوال «چه ضرورتی برای انتخاب مسئله وجود دارد؟» و «چرا مسئله اهمیت دارد؟» پاسخ داده شود.

4. تعریف مفاهیم و کلمات کلیدی

تعریف واژه‌های کلیدی پژوهش که در عنوان موضوع، سؤال اصلی و سؤالات فرعی وجود دارند. این تعریف به دلیل عینی و ملموسی کردن مفاهیم ذهنی و انتزاعی صورت می‌گیرند که عموماً چند معنی یا برداشت‌های مختلف از آنها وجود دارد. در واقع پژوهشگر با تعریف مفاهیم، خواننده را متوجه معنای کلمات کلیدی مندرج در ساختار پژوهش می‌کند. این امر به درک صحیح خواننده از متن کمک شایان توجهی می‌کند. با این حال ممکن است تعریف مفاهیم در مورد تمام پژوهش‌ها کاربرد نداشته باشد. زیرا احتمال دارد در مورد یک اصطلاح، برداشت مشترک وجود داشته باشد. بر این اساس تعریف مفاهیم در دو حالت ضرورت پیدا می‌کند:

نخست آن‌که، پژوهشگر برداشت خاصی از یک یا چند مفهوم اصلی پژوهش داشته باشد.

دوم آنکه، تعاریف متعدد از یک یا چند مفهوم وجود داشته باشد و پژوهشگر لازم بداند که

تعریف خود از مفهوم مد نظر را مشخص کند.

5. ادبیات نظری

منظور از ادبیات نظری، ذکر چارچوب تئوریک یا مبانی نظری درباره مسئله اصلی پژوهش است. قاعدتا ذکر ادبیات نظری باید به روند کلی فهم و درک مسئله اصلی پژوهش کمک کند. همچنین پژوهشگر باید هنگامی از مبانی تئوریک استفاده کند که توانایی کاربرد نظریه و تطبیق آن با شرایط حاکم بر مسئله اصلی را داشته باشد. از این رو ذکر ادبیات نظری در چارچوب نگارش مؤسسه تنها در شرایطی ضرورت پیدا می‌کند که پژوهشگر بتواند از آن در تبیین هر چه بهتر مسئله اصلی خود استفاده کند؛ در غیر این صورت ذکر مبانی نظری بدون کاربرد منطقی در فصول بعدی می‌تواند به نقطه ضعف پژوهش مبدل شود.

6. روش جمع‌آوری اطلاعات

منظور از روش جمع‌آوری اطلاعات، منابع و چگونگی گردآوری داده‌هاست که عموماً به طرق زیر انجام می‌شود:

الف) مشاهده مستقیم صحنه میدان؛

ب) استفاده و مطالعه اسناد و مدارک خام موجود در مؤسسه؛

ج) استفاده از منابع مکتوب نظیر کتاب‌ها و مقالات علمی معتبر؛

م) طراحی پرسشنامه؛

و) استفاده از جلسات کارشناسی با حضور اساتید دانشگاهی، نیروهای میدانی مؤسسه، کارشناسان وزارت امور خارجه، کارشناسان وزارت خانه‌ها و سایر نهادهای مرتبط با موضوع پژوهش نظیر سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی، جامعه المصطفی، شورای عالی امنیت ملی، صدا و سیما و ...؛

ه) انجام مصاحبه تخصصی با افراد متخصص و کارشناسان.

ضرورت دارد که محقق حتماً به ذکر شیوه‌های جمع‌آوری اطلاعات و داده‌های خود در پژوهش اشاره کند. قاعدتا هر چه شیوه‌های جمع‌آوری داده‌ها متنوع‌تر باشند و پژوهش از اطلاعات بیشتری بهره برده باشد، نتایج آن از حیث علمی و عملی قابل اتکاتر خواهد بود.

7. موانع و محدودیت‌های پژوهش

عموماً در راه انجام هر پژوهش، مشکلات متعددی وجود دارد. ذکر این موانع و محدودیت‌ها به

خواننده کمک می‌کند برداشت و فهم درستی از روند پژوهش و نتایج حاصل از آن داشته باشد و نقاط قوت و ضعف پژوهش را از ابتدا درک کند.

8. سازماندهی پژوهش

منظور از سازماندهی، چینش منظم و منسجم داده‌ها و اطلاعات و هم‌چنین دستاوردهای پژوهش در متن است. نگارش سازماندهی کمک می‌کند تا پژوهشگر از ابتدای تحقیق، اسکلت و ساختار پژوهش خود را طراحی کرده و سپس مواد خام نظیر اطلاعات و یافته‌های پژوهشی را در آن وارد کند. در واقع سازماندهی تحقیق دو کارکرد مهم دارد:

- همچون نقشه راه به محقق یاری می‌رساند و آن را از سردرگمی و به بیراهه رفتن در امر پژوهش کمک می‌کند.

- به خواننده کمک می‌کند که درک درستی از آنچه در بخش‌های بعدی آمده، داشته باشد.

فصل دوم: توصیف و بررسی داده‌ها

در این فصل، اطلاعات و داده‌هایی که محقق، موفق به جمع‌آوری آنها شده، ذکر می‌شود. این فصل شامل موارد زیر می‌شود:

1. سابقه تاریخی مسئله

برای انجام هر پژوهش و روشن شدن ابعاد و زوایای مسئله، لازم است پژوهشگر درباره سابقه تاریخی آن، اطلاعات کافی داشته باشد. بنابراین ذکر سابقه تاریخی مسئله می‌تواند همچون چراغی عمل کند که اگرچه گذشته را نشان می‌دهد، اما بیانگر راه آینده است.

2. شناسایی متغیرهای موثر

چنانچه در یک مسئله، متغیرهای مختلفی وجود داشته باشند که به صورت مستقیم بر مسئله اصلی تاثیر بگذارند، باید از جهات گوناگون مورد توصیف و بررسی قرار گیرند. مباحثی همچون مسائل اقتصادی، موقعیت جغرافیایی، شکاف‌های اجتماعی، نزاع‌های قومی، تضادهای مذهبی، اختلافات ارضی، جدایی طلبی، وضعیت اقلیمی و ... که ارتباط مستقیمی با مسئله اصلی دارند و به نحوی می‌توانند آن را تحت الشعاع قرار دهند، در این بخش مورد بحث و بررسی قرار می‌گیرند. ماهیت هر یک از متغیرها به همراه ویژگی‌ها و شاخصه‌های آنها می‌تواند موضوع

بحث در این قسمت باشد و اطلاعات لازم را برای تجزیه و تحلیل در بخش‌های بعدی فراهم نماید. در این بخش، اجزا یا مؤلفه‌های تشکیل‌دهنده موضوع اصلی بحث به تفکیک مورد بررسی قرار می‌گیرند.

3. شناسایی بازیگران دخیل

شناخت بازیگران دخیل در یک مسئله و سطح دغدغه، اهداف و منافع هر یک از آنها می‌تواند محیط پژوهش را برای محقق کاملاً روشن نماید. عموماً در هر مسئله‌ای چند دسته از بازیگران داخلی و خارجی حضور دارند که می‌توانند شامل افراد، گروه‌ها، کشورها و سازمان‌های بین‌المللی شوند. هم‌چنین هر بازیگری دارای دغدغه، اهداف و منافع مختلف نظیر بقا، سبک زندگی، حفظ ارزش‌ها، رهایی‌بخشی، الهام‌بخشی، مداخله‌جویی و... می‌باشد.

در تعیین بازیگران دخیل باید به این نکته توجه داشت که تعیین و تطویل هر بحران یا نامنی، مساوی با حضور بازیگران متعدد و متعارض است. بر این اساس اگر در یک بحران، بازیگران پر تعداد با منافع متعارض وجود داشته باشند، بحران ادامه پیدا خواهد کرد و عمیق‌تر خواهد شد. بنابراین باید بازی عقلانی و گزینه‌های هر یک از طرفین مورد توجه و بررسی قرار گیرد. از این رو در تعیین بازیگران دخیل باید دست‌کم چند عنصر مورد توجه قرار گیرد:

الف) منافع بازیگر در خصوص تداوم، تعمیق و یا پایان یک مسئله؛

ب) اهداف کوتاه‌مدت، میان‌مدت و بلندمدت هر بازیگر؛

ج) ابزارهای هر بازیگر (اعم از ابزارهای مسالمت‌آمیز، خشونت‌آمیز، هوشمند و ...).

نکته مهمی که درباره شناسایی متغیرها و بازیگران دخیل وجود دارد، نقش و وزنی است که هر یک از آنها در مرحله سناریوپردازی پیدا می‌کنند. در نتیجه، محقق در این بخش صرفاً باید به ذکر و بررسی متغیرها و بازیگرانی بپردازد که قابلیت ایفای نقش در سناریوهای محتمل آینده را داشته باشند. این امر از پراکنده‌گویی و ذکر مواردی که ارتباط زیادی با مسئله ندارند، جلوگیری می‌کند.

فصل سوم: تبیین و تحلیل داده‌ها (سناریوها و راهبردها)

در این فصل با توجه به داده‌ها و اطلاعاتی که در بخش پیش ارائه شده، سه هدف عمده پیگیری می‌شود:

1. ارائه برآورد راهبردی

در این قسمت با توجه به اطلاعات موجود در فصل گذشته، مسئله از جنبه‌های گوناگون مورد تجزیه و تحلیل قرار می‌گیرد و ارتباط متغیرها و بازیگران با یکدیگر یا تأثیر آنها بر همدیگر تا زمان نگارش پژوهش به بحث گذاشته می‌شود. این بخش یکی از مهم‌ترین بخش‌های پژوهش است؛ زیرا نتایج حاصل از تجزیه و تحلیل اطلاعات در بخش‌های بعدی مورد استفاده قرار می‌گیرد. محقق در این بخش باید بدون هرگونه پیش‌داوری یا جهت‌گیری ذهنی پیشینی، صرفاً با توسل به اطلاعات به دست آمده، به تجزیه و تحلیل اطلاعات و ارائه برآورد راهبردی از شرایط موجود بپردازد.

2. ترسیم چشم‌انداز یا سناریوی مطلوب

بی‌شک در خصوص هر موضوع مورد بررسی، چشم‌انداز مطلوب برای جمهوری اسلامی لحاظ خواهد شد. از این رو در این بخش ضروری است که چشم‌انداز یا وضع مطلوب ترسیم شود تا در ادامه، سایر سناریوها در مقایسه با این چشم‌انداز پردازش شوند.

3. سناریوپردازی

با توجه به آنکه موضوعات پژوهش راهبردی باید دارای ماهیت و ابعاد آینده‌پژوهانه باشند، لازم است محقق با توجه به نتایج حاصل از تجزیه و تحلیل اطلاعات، به سناریوپردازی و طرح سناریوهای مختلف در خصوص آینده یک موضوع بپردازد. بر این اساس طراحی و پردازش یک سناریو دارای چند بخش مهم است:

الف) ارائه سناریوهای محتمل (به ترتیب اولویت احتمال وقوع)

در این بخش در وهله نخست باید به توصیف سناریو پرداخت و سپس نقش هر یک از متغیرها و بازیگران موثر را به عنوان پیش‌ران یا پس‌ران مشخص کرد. در واقع ادله و استدلال‌های وقوع هر سناریو در این بخش مورد بحث و بررسی قرار می‌گیرد. از این رو باید موقعیت تمام متغیرها و بازیگرانی که در فصل دوم پژوهش مورد شناسایی قرار گرفته‌اند، مشخص شود. به نحوی که می‌توان نقش و وزن هر متغیر یا بازیگر را در وقوع یک سناریو کاهش یا افزایش داد اما نمی‌توان آن را به کلی نادیده گرفت یا در وضعیتی مبهم قرار داد. زیرا اگر ارزش پرداختن به یک متغیر یا بازیگر در سناریوها وجود نداشته

باشد، عملاً ذکر آن متغیر یا بازیگر در فصل پیشین بیهوده بوده است.

ب) ارائه پیامدها و نتایج مثبت و منفی هر یک از سناریوها

بی‌شک وقوع هر سناریو دارای پیامدهای مثبت و منفی است و می‌تواند هم عوامل موثر و هم بازیگران دخیل را تحت تاثیر قرار دهد. از این رو در بخش حاضر باید پیامدها و نتایج حاصل از وقوع هر سناریو مورد تجزیه و تحلیل قرار گیرد. نکته مهم در این بخش، جامع‌نگری و در نظر گرفتن پیامدهای مثبت و منفی به صورت توأمان است.

ج) فرصت‌ها و تهدیدهای هر یک از سناریوها برای جمهوری اسلامی ایران

در این بخش باید فرصت‌ها و تهدیدهای ناشی از وقوع هر سناریو برای جمهوری اسلامی ایران مورد تجزیه و تحلیل قرار گیرد.

منظور از فرصت‌ها، وجود زمینه‌های مساعد برای فعالیت است که از این طریق می‌توان با بهره‌گیری از توانایی‌های خود تحقق رسالت و اهداف خود را میسر ساخت و یا با استفاده از این فرصت‌ها به کاهش ضعف‌ها، ناتوانی‌ها و آسیب‌پذیری‌ها پرداخت یا آن‌ها را به انحاء مختلف جبران کرد.

منظور از تهدیدها، برآیند وضعیت نامساعد و نامطلوبی است که برخلاف اهداف، ارزش‌ها، اصول و منافع عمل کرده و خارج از کنترل هستند. به همین دلیل احتمال ایجاد آشفتگی و اختلال در روند فعالیت‌ها و به تبع آن، مواجه ساختن اهداف و ارزش‌های اساسی با خطر از سوی این عوامل وجود دارد.

د) راهبرد جمهوری اسلامی ایران

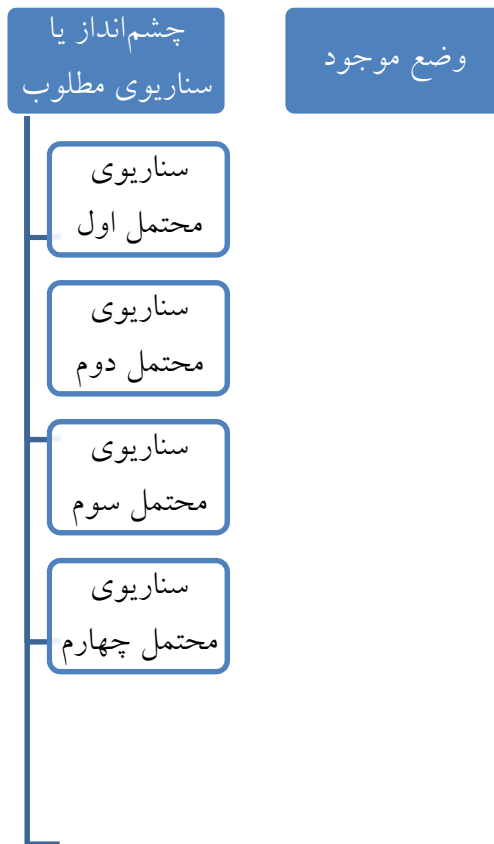
راهبردها حرکت دهنده توانایی‌های کشور و تعیین‌کننده راه‌های رسیدن از وضع موجود به وضع مطلوب را بیان می‌کنند. در واقع راهبردها، چپستی، چرایی و چگونگی اقدامات اساسی را مشخص می‌سازند و بر فضای فکری، و فرآیندهای تصمیم‌سازی و تصمیم‌گیری، احاطه کامل دارند. از این رو در بخش راهبردها با توجه به نتایج حاصل از کل پژوهش به ویژه تجزیه و تحلیل اطلاعات و سناریوهای محتمل، ضرورت دارد برای هر سناریو، راهبرد تعریف شود. این تعریف باید بیان‌کننده چگونگی گذار از سناریوی مورد بحث به وضع مطلوب یا چشم‌انداز مطلوب باشد. در این بخش می‌توان با توجه به مسئله مورد بحث، از

حیث زمانی به ارائه موارد زیر پرداخت:

1. ارائه راهبردهای بلندمدت 10 الی 20 ساله؛
2. ارائه راهبردهای میان مدت 5 الی 10 ساله؛
3. ارائه راهبردهای کوتاه مدت 2 الی 5 ساله؛
4. ارائه راهکارهای تاکتیکی 1 الی 2 ساله.

لازم به ذکر است فقط مراحل پژوهشی بلند مدت، میان مدت و راهبردی کوتاه مدت توسط مؤسسه مورد بررسی و طرح ریزی قرار می گیرد.

فرایند سناریوپردازی

از سناریو تا راهبرد

4. توصیه‌های راهبردی

توصیه‌های راهبردی به عنوان بخش پایانی پژوهش به ذکر ملاحظات و پیشنهاداتی اختصاص دارد که پژوهشگر گمان می‌کند بیان آن‌ها می‌تواند برای مخاطب راه‌گشا باشد و آن را جهت اخذ تصمیم مناسب یاری رساند. در نگارش توصیه‌های راهبردی، توجه به موارد زیر ضروری است:

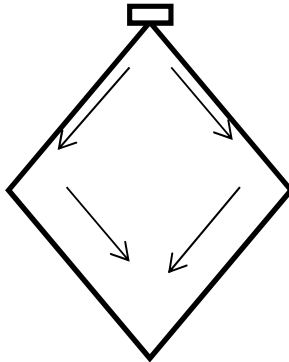
1. توصیه‌های راهبردی، واضح و بدون ابهام باشند و به روشنی خواست‌ها و اهداف را بیان کنند.
2. توصیه‌های راهبردی، عملی و قابل تحقق باشند و از آرمان‌گرایی و خیال‌پردازی اجتناب گردد.
3. توصیه‌های راهبردی با پیشینه، هویت و توانایی بازیگران، سازگار باشند.
4. توصیه‌های راهبردی مطابق با موازین شرعی - قانونی نظام جمهوری اسلامی ایران و در راستای اهداف انقلاب اسلامی باشند.

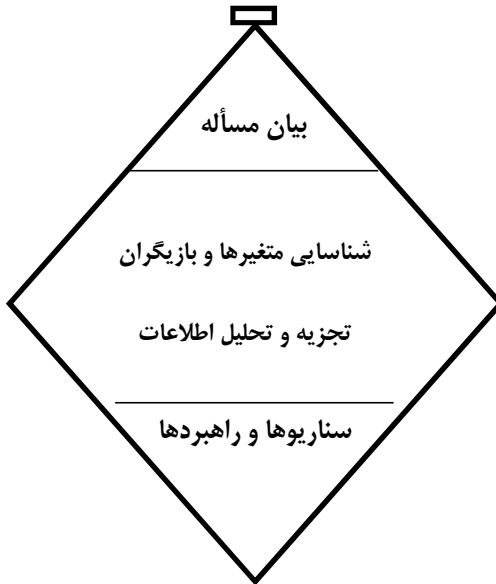
ب) نکات مورد توجه در نگارش متن

1. در نگارش پژوهش راهبردی لازم است این نکته از ابتدای پژوهش در ذهن مؤلف شکل بگیرد که هر پژوهش دارای یک نقطه آغاز و یک نقطه پایان است. در نتیجه، آغاز و پایان پژوهش باید به هم مرتبط باشند. برای توضیح این امر از اشکال زیر استفاده می‌کنیم:

در این شکل، پژوهش از نقطه بالای لوزی شروع، به مرور بسط می‌یابد و پس از تجزیه و تحلیل اطلاعات و دستیابی به نتایج مورد نظر، پایان می‌یابد.

برای توضیح مدل پژوهشی راهبردی مؤسسه نیز می‌توان، از این شکل استفاده کرد:

2. پژوهشگر هنگام بهره‌گیری از داده‌ها، اظهارات قرائن و شواهد در داخل متن باید به سه عامل توجه کند:

الف) معتبر بودن، داده‌ها اظهارات، قرائن و شواهد: بی‌شک هر چه درجه اعتبار داده‌ها

بیشتر باشد، ارزش پژوهش نیز افزایش می‌یابد. ضمن آن که محقق مجاز به استفاده از منابع معتبر نیست و باید تا جایی که امکان دارد از منابع دست اول بهره گیرد.

(ب) **بدیع بودن داده‌ها:** هر چه داده‌ها و اطلاعات موجود در متن، بدیع و جدید باشند، بر ارزش محتوایی پژوهش می‌افزایند و آن را کاربردی‌تر می‌کنند.

(ج) **مرتبط بودن:** داده‌هایی که از آنها در نگارش متن استفاده می‌شود، باید حتماً به موضوع اصلی بحث مرتبط باشند. پژوهشگر باید از آوردن موضوعات غیرمرتبط و حاشیه‌ای در داخل متن به شدت پرهیز کند و مباحث خود را با دقت انتخاب نماید.

3. پژوهشگر باید در نگارش نهایی متن، اصول نگارش حرفه‌ای را رعایت کند. در این خصوص توجه به چند نکته حایز اهمیت است:

(الف) ساده نگاری و پرهیز از پیچیده‌نویسی؛

(ب) ادبی‌نویسی و استفاده از زبان رسمی و زبان معیار؛

(ج) رعایت اصول حرفه‌ای ویراستاری و استفاده مناسب از حروف ربط؛

(د) رعایت اصول امانت‌داری در استفاده از منابع و مأخذ مختلف.

بخش سوم: چارچوب نگارش رصد تحلیلی اخبار

الف) تعریف مفاهیم

1. خبر

خبر به معنای بیان ساده یک یا چند رویداد در مقطع زمانی و مکانی خاص و مشخص است. یک خبر درست و کامل باید به سؤالات شش‌گانه زیر پاسخ دهد:

الف) که (چه کسی)؟

ب) کی (چه زمانی)؟

ج) کجا (در چه مکانی)؟

د) چه (چه اتفاقی)؟

ه) چرا؟

و) چگونه؟

2. گزارش

گزارش به معنای انتقال مستقیم رویدادها یا مشاهدات بدون کم و کاست و هرگونه دخل و تصرف است.

3. تفسیر

تفسیر به معنای قضاوت شخصی و ارزیابی ذهن هر فرد از اخبار است. بر این اساس هر فرد می‌تواند با استفاده از انگاره‌های ذهنی تفسیر خاصی را از یک رویداد ارائه دهد.

4. تحلیل

تحلیل به معنای توصیف حقیقی یک رویداد با استفاده از روش‌های علمی و بدون بیان نظر شخصی است. در تحلیل، نظر شخصی تحلیل‌گر دخالتی ندارد و وی با استفاده از ابزار و روش‌های علمی به بررسی و ارزیابی اخبار یا پدیده‌ها می‌پردازد.

5. رصد تحلیلی اخبار

رصد تحلیلی اخبار به معنای استفاده از اخبار برای انجام تحلیل است. در رصد تحلیلی، خبر یا

سلسله اخباری که جنبه راهبردی دارند، مورد توجه قرار می‌گیرند.

6. انواع خبر

در یک تقسیم‌بندی کلی می‌توان اخبار را از حیث اهمیت را در چهار دسته تفکیک نمود:
الف) اخبار عادی: حوادث روز مره که یکباره اتفاق می‌افتند و به سرعت نیز به اتمام می‌رسند.

ب) اخبار حساس: رویدادهایی که حساسیت برانگیز هستند، اما عقبه تاریخی ندارند و احتمال تکرار آنها در آینده نیز کم می‌باشد.

ج) اخبار مهم: رویدادهایی که از جنبه‌های مختلف دارای اهمیت هستند و امکان تأثیرگذاری بر حوادث دیگر را دارند.

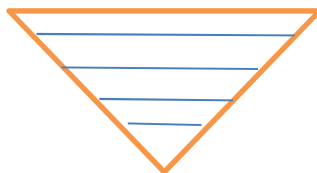
د) اخبار راهبردی: رویدادهایی که دارای عقبه تاریخی هستند، در حال حاضر تأثیر مهمی بر سایر تحولات می‌گذارند و احتمال وقوع یا تأثیرگذاری بر عناصر دیگر را در آینده دارند. این نوع اخبار عموماً دارای پیشینه تاریخی طولانی هستند و درک نار آنها، خبرهای متعدد دیگری نیز به وجود می‌آید.

در مجموع، مانایی خبر در صحنه می‌تواند شاخص تعیین اخبار راهبردی باشد. بنابراین آنچه که در حوزه رصد تحلیلی اخبار دارای اهمیت است، اخباری است که جنبه‌های راهبردی دارند. تفکیک اخبار راهبردی از سایر انواع اخبار می‌تواند باعث اولویت‌بخشی به امور و عدم صرف وقت برای تحلیل اخبار بی‌ارزش شود.

7. شیوه نگارش خبرهای مرتبط

در خصوص نگارش اخبار مرتبط با یکدیگر، می‌توان از دو روش استفاده کرد:
الف) روش نقلی: در این روش، اخبار به ترتیب زمان و تاریخی که روی داده‌اند، بیان می‌شود.
ب) روش اسمی: در این روش، اخبار به ترتیب اهمیت بیان می‌شوند؛ به نحوی که خبر مهم‌تر در صدر و سایر اخبار به ترتیب پس از آن ذکر می‌شوند. از این روش با عنوان هرم وارونه نیز یاد می‌شود.

اخبار مهم

اخبار عادی

ب) چارچوب رصد تحلیلی اخبار

رصد تحلیلی اخبار از چند بخش تشکیل می‌شود:

1. تیترا

تیترا با عنوان اصلی هر رصد تحلیل راهبردی باید در برگزیده موضوع اصلی تحلیلی باشد. در انتخابات بیشتر توصیه می‌شود از عباراتی استفاده گردد که تا حدی دارای ابهام هستند یا معانی مختلفی را به ذهن متبادر می‌کنند، تا از این طریق خواننده مشتاق گردد و در ذهن او سؤالات متعددی شکل گیرد.

2. رویداد (اخبار)

برای انجام هر نوع رصد، نیاز به اخباری است که دارای اهمیت راهبردی باشند. همچنین موضوع رصد راهبردی باید حتماً از میان مهمترین تحولات روی داده یا در آستانه وقوع انتخاب شود. در بخش رویداد رعایت سه مورد زیر ضروری است:

الف) شرح رویداد مهم حوزه مطالعاتی در حد یک پاراگراف؛

ب) ذکر اهمیت و ضرورت رویداد؛

ج) ذکر نسبت موضوع با منافع و امنیت ملی ایران.

3. تحلیل

در این بخش، بیان ابعاد و زوایای مختلف مسئله، ارائه تحلیل مستدل و مستند و همچنین ارائه سناریو - در صورت لزوم - می‌تواند بر عمق تحلیل بیافزاید. بخش تحلیل از چند قسمت تشکیل می‌شود:

الف) پیشینه تاریخی: لازم است در حد یک یا دو پاراگراف، پیشینه تاریخی خبر و موضوع اصلی مورد بحث قرار گیرد تا خواننده از سوابق گذشته نیز اطلاعات مناسبی در اختیار داشته باشد.

ب) توصیف رویداد: در این بخش می‌توان به توصیف کامل رویداد و بیان اجزاء مؤلفه‌ها و ویژگی‌های مختلف آن پرداخت.

ج) تجزیه و تحلیل رویداد: در این بخش باید با توجه به خبر، سابقه تاریخی و رویدادهایی که به واسطه آن به وجود آمده‌اند، به تجزیه و تحلیل پرداخت. بر این اساس می‌توان به چپستی، چرایی و چگونگی شکل‌گیری رویداد توجه عمیق کرد.

د) سناریونویسی: در این بخش سناریوهای مرتبط با بحث باید از سوی نویسنده حدس زده شوند و به ترتیب احتمال وقوع، دسته‌بندی شوند. همچنین پیامدهای کلی هر سناریو و تبعات آنها نیز باید مورد توجه قرار گیرند.

4. نتیجه گیری

در این بخش سه بحث اصلی باید مورد توجه قرار گیرد:

- الف) ارائه جمع‌بندی از مباحث صورت گرفته در بخش تحیل و ذکر پیامدهای احتمالی؛
- ب) ذکر فرصت‌ها و تهدیدهای حاصل از رویداد برای جمهوری اسلامی ایران؛
- ج) ارائه پیشنهاد برای جمهوری اسلامی ایران: در این بخش، متناسب یا تحلیل و سناریوهای موجود، نویسنده می‌تواند به ارائه پیشنهادهایی بپردازد. این پیشنهادها می‌توانند شامل سه دسته اقدامات گردند:

1. اقدامات ترغیبی و مثبت؛
2. اقدامات بازدارنده و منفی؛
3. تأمل و انتظار برای به وجود آمدن موقعیت مناسب جهت اقدام.

ج) نکات مهم

در رصد تحلیلی راهبردی، رعایت نکات زیر الزامی است:

1. حجم رصد راهبردی میان 1000 الی 1500 کلمه باشد.
2. محور اصلی رصد مشخص باشد و از جنبه‌های راهبری برخوردار باشد.
3. وحدت موضوع تحلیل حفظ شود و از پراکنده‌گویی پرهیز گردد.
4. همه عوامل یک رویداد به نحوی بازگو شوند که در ذهن مخاطب، سؤالی بی پاسخ باقی نماند.
5. عنوان رصد و متن آن به نحوی نگاشته شوند که توجه مخاطب را به خود جلب کنند.
6. محتوای رصد به نحوی باشد که به افزایش معلومات خواننده منجر شود.
7. اخبار از منابع معتبر و موثق ذکر شوند. حداقل دو منبع معتبر، خبر را تأیید کرده باشند.
8. نویسنده در تحلیل نباید تحت تأثیر نظرات دیگران قرار گیرد. به همین دلیل باید خبر از تحلیل جدا شود و فقط خود خبر مورد استفاده قرار گیرد.
9. اصول علمی و ادبی به ویژه در حوزه جمله‌بندی و ویراستاری باید به دقت مورد توجه نویسنده قرار گیرد.
10. منبع اخبار به شکل کامل و دقیق ذکر شود.
11. در صورت ذکر نقل قول مستقیم یا ارائه آمار، ذکر منبع ضروری است.
12. در صورت نیاز به ارجاع، از درج آدرس سایت پرهیز و به‌جای آن مشخصات کامل منبع ذکر گردد.

بخش چهارم: شیوه‌نامه منبع‌نویسی

یکی از مباحث مهم که باید به صورت الزامی در نگارش انواع پژوهش‌های به آن توجه صورت گیرد، رعایت اصول امانت‌داری در استفاده از منابع و مأخذ مختلف است. در منبع‌نویسی متون علمی باید به نکات زیر توجه کرد:

الف) ارجاع پانویشت

منابع باید به شکل پانویس در هر صفحه با استفاده از روش زیر تنظیم شوند:

1. در استفاده نخست، تمام اطلاعات کتاب‌شناختی نوشته می‌شود. مانند:

نام و نام خانوادگی نویسنده، عنوان کتاب، نام مترجم، محل نشر: نام ناشر، سال انتشار،

شماره صفحه

✓ هربرت مارکوزه، فرهنگ و تمدن، ترجمه: امیرهوشنگ افتخاری‌راد، تهران: نشر

چشمه، 1389، ص 22

(اگر اثر چند جلدی بود، شماره جلد بعد از سال انتشار نوشته می‌شود.)

2. اگر بلافاصله به همان منبع قبلی استناد گردد (ارجاع مکرر)، منبع به صورت زیر نوشته شود:

همان، شماره صفحه

✓ مثال: همان، ص 2

در منابع لاتین با نشانه اختصاری «Ibid» و شماره صفحه نوشته می‌شود:

✓ Ibid, p. 33

3. اگر استناد با فاصله منبعی دیگر انجام شود، در صورتی که از یک مؤلف بیش از یک

منبع استفاده نشده، نام خانوادگی و نام مؤلف، کلمه «پیشین»، شماره صفحه.

✓ مثال: هربرت مارکوزه، پیشین، ص 78

4. اگر از یک مؤلف بیش از یک اثر استفاده شده، در استنادهای دوم به بعد، علاوه بر نام

خانوادگی و نام مؤلف، نام اثر نیز نوشته می‌شود. مانند:

✓ غلامحسین محمدی، برگ‌هایی در آغوش باد، پیشین، ص 55

5. برای نمایش صفحه‌های استفاده شده از «ص» و برای نمایش استفاده از یک صفحه، «ص» و برای نمایش استفاده از چند صفحه «صص» استفاده می‌شود.

✓ هربرت مارکوزه، فرهنگ و تمدن، ترجمه: امیرهوشنگ افتخاری‌راد، تهران: نشر چشمه، 1389، ص 22

✓ هربرت مارکوزه، فرهنگ و تمدن، ترجمه: امیرهوشنگ افتخاری‌راد، تهران: نشر چشمه، 1389، صص 21-22

ب) شیوه منبع‌نویسی

1. کتاب

نام و نام خانوادگی، عنوان کتاب، نام مترجم، محل نشر: نام ناشر، سال انتشار، شماره صفحه
✓ هربرت مارکوزه، فرهنگ و تمدن، ترجمه: امیرهوشنگ افتخاری‌راد، تهران: نشر چشمه، 1389، ص 22

2. مجموعه مقالات

نام و نام خانوادگی مؤلف مقاله، عنوان مقاله، عنوان مجموعه مقالات، نام و نام خانوادگی جمع‌آور یا تدوین‌کننده، محل نشر: نام ناشر، سال انتشار، شماره صفحه مانند:
تقی پورنامداریان، سنت و نوآوری در شعر اخوان ثالث، باغ بی‌برگی، به کوشش علی دهباشی، تهران: انتشارات برگ، 1378، صص 123-124

3. نشریات ادواری، مجله‌ها و فصلنامه‌های علمی

ارجاع به نشریات ادواری، مجله‌ها و فصلنامه‌های علمی به صورت زیر خواهد بود:
نام و نام خانوادگی مؤلف، عنوان مقاله، نام نشریه، شماره نشریه، فصل و سال نشریه، شماره صفحه
✓ حسن رضایی، فرهنگ ایرانی، فصلنامه مطالعات ایران، شماره 65، تابستان 1378، صص 11-12

4. لغتنامه‌ها، فرهنگ‌ها، دایره‌المعارف‌ها

ارجاع به لغت نامه‌ها/فرهنگ‌ها/دایره‌المعارف‌ها به صورت زیر خواهد بود:
نام اثر، نام مدخل استفاده شده

لغتنامه دهخدا، سیاست

تبصره: در پاره‌ای از دایره‌المعارف‌ها چون نام نویسنده مقاله یا مدخل درج می‌شود، شیوهٔ رجوع‌دهی به این منابع مانند مجموعه مقالات خواهد بود.

5. مقاله: بر خط، آنلاین / اینترنتی

نام و نام خانوادگی، عنوان مطلب، نام سایت، تاریخ دقیق (ذکر روز، ماه و سال)

✓ محمد احمدی، روابط ایران و روسیه در دوران پوتین، خبرگزاری فارس، 27 مهر 1391

<http://www.farsnews.com/newstext.php?nn=13930417001682>

نکته: لزومی ندارد که لینک آدرس اینترنتی

<http://www.farsnews.com/newstext.php?nn=13930417001682>

در پانویس صفحه‌های داخلی کتاب ذکر شود؛ اما ضروری است که در منابع آخر کتاب ذکر گردد.

6. آیات قرآن

ارجاع به آیات قرآن به صورت زیر خواهد بود:

قرآن کریم، نام سوره، شماره آیه

✓ قرآن کریم، سوره بقره، آیه 77

ج) معادل‌نویسی و نقل قول

1. معادل لاتین اصطلاحات علمی و آوانگاری اسامی خاص افراد، کتب، اماکن جغرافیایی و غیره به عنوان پانویس در صفحات داخلی کتاب ذکر گردند. معادل کلمات و نام‌هایی باید نوشته شود که برای خوانندگان فرضی ناآشنا هستند و نوشتن معادل اصطلاحات و اسامی پرکاربرد و آشنا ضروری نیست. همچنین لازم است هنگامی که کلمه یا نامی معادل‌نویستی می‌شود، داخل گیومه «» قرار گیرد.

2. نقل قول مستقیم از هر منبعی باید داخل گیومه «» قرار گیرد.

3. مرز نقل قول غیرمستقیم با سخن نویسنده باید به صورت واضح، روشن و مشخص باشد.

د) فهرست منابع پایان پژوهش

1. در فهرست منابع و مآخذ تنها آثاری (اعم از کتاب، مقاله و سایر منابع) که در متن

تحقیق مورد استفاده قرار گرفته‌اند، ذکر گردد و از آوردن منابع دیگر پرهیز شود.
 2. منابع و مآخذ بر اساس ترتیب الفبایی تنظیم شوند. با این توضیح که نخست نام خانوادگی و نام مؤلف و سپس عنوان کتاب، محل نشر، نام ناشر و سال انتشار نوشته می‌شود. مانند:
 کتاب: نام خانوادگی. نام، نام کتاب، ترجمه: نام و نام خانوادگی، مصحح، گردآورنده، محل نشر: نام ناشر، سال انتشار.

✓ مثال: استنفورد. مایکل، فلسفه تاریخ، ترجمه: احمد گل محمدی، تهران: نشر نی، 1387.

مقاله: نام خانوادگی. نام، عنوان مقاله، نام و نام خانوادگی مترجم (در صورتی که مقاله ترجمه از زبانی دیگر باشد)، نام مجله یا مجموعه مقالات، شماره، فصل و سال انتشار
 ✓ مثال: سرکاراتی. بهمن، رستم یک شخصیت تاریخی یا اسطوره‌ای، مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی فردوسی مشهد، سال 12، شماره 2، تابستان 1355.

تبصره 1- نام کتاب‌ها و عنوان مقالات در متون فارسی **Bold** و در متون لاتین *ایتالیک* نوشته شود.
 تبصره 2- اگر کتاب یا مقاله، دو نویسنده داشته باشد، نام خانوادگی و نام نفر اول و سپس نام و نام خانوادگی نفر دوم نوشته می‌شود. اگر اثری بیش از دو نویسنده داشته باشد، نام خانوادگی و نام نفر اول و بعد کلمه «و همکاران» نوشته شود.
 3. در صورت متنوع بودن زبان، منابع باید به ترتیب زیر تنظیم شوند:

الف) منابع فارسی

1. کتب فارسی
2. مقالات فارسی
3. روزنامه‌ها و خبرگزاری‌ها
4. سایت‌های اینترنتی

ب) منابع عربی

1. کتب عربی
2. مقالات عربی
3. روزنامه‌ها و خبرگزاری‌ها
4. سایت‌های اینترنتی

ج) منابع لاتین

1. کتب لاتین

2. مقالات لاتین

3. روزنامه‌ها و خبرگزاری‌ها

4. سایت‌های اینترنتی

ضروری است کتاب‌ها، مقالات، سایت‌ها و روزنامه‌ها، خبرگزاری‌ها، و ... از یکدیگر

تفکیک شوند.

